

TUR237 TÜRKİYE TÜRKÇESİ SÖZCÜK TÜRLERİ

(6. HAFTA)

SÖZCÜK TÜRLERİ

1. ADLAR (*Alm. substantiv, gegenstandswort, nomen, Fr. substantif nom, İng. substantive, noun*)

Bir varlığın benzerlerinden ayırt edilmesine imkân tanıyan adlar, dilde varlığı tanıtmaya görevini üstlenen sözcüklerdir. Varlıkların adları olarak ifade edilen bu tür, bütün dillerde benzer tanımlara sahiptir. Adın Türkçedeki ilk tanımlamalarından biri Deny'e aittir. Türkçe dil bilgisi ile ilgili ilk büyük çalışmalardan birini yapan Deny, adı *alem* terimiyle ifade etmiş olup müşahhas veya mücerret varlıkları belli etmeye, bildirmeye mahsus olan bir nevi isim şeklinde tanımlamıştır (1941: 147). Gencan, daha genel tanımıyla adın tanıtmak için varlıklara verilmiş (takılmış) sözcükler olduğunu açıklamıştır (1975: 138). Atabay, Kutluk ve Özel ise, adların varlıklarla sınırlı olmadığını anlatan daha ayrıntılı bir tanımlama yapmıştır. Bu tanımlamaya göre ad, evrendeki bütün canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, durumları, bütün bunların birbirleriyle olan ilgilerini karşılayan sözcükler olarak ifade edilmiştir (2003: 25). Ancak bu tanımlarda genel olarak ad ve varlık ilişkisine odaklanılması tanımlarda aksayan bir taraf oluşmasına sebep olmaktadır. Çünkü ad sadece varlıkları değil; aynı zamanda varlıklara ilişkin durumları da göstermektedir.

Deny, Fransız dilbilgisi geleneğine uygun şekilde adı (nom), *değişir (variable)* ve *değişmez (invariable)* olarak ikiye ayırmış olup; isim ve zamiri değişir olanlara eklemiştir (1941: 147). Ergin; *ad, sıfat, zamir ve zarf* türünden sözcükleri isim başlığı altında ele almıştır (2004: 217). Korkmaz ise, ad ve isim terimini ayrı ayrı kullanmayı denemiş ancak uygulamada karışıklık yaratacağı kaygısıyla sözcük türleri içerisinde *ad, sıfat, zamir ve zarfı* "adlar ve ad soylu kelime sınıfları" başlığıyla ele almakta karar kılmıştır (Korkmaz, 2014: 195).

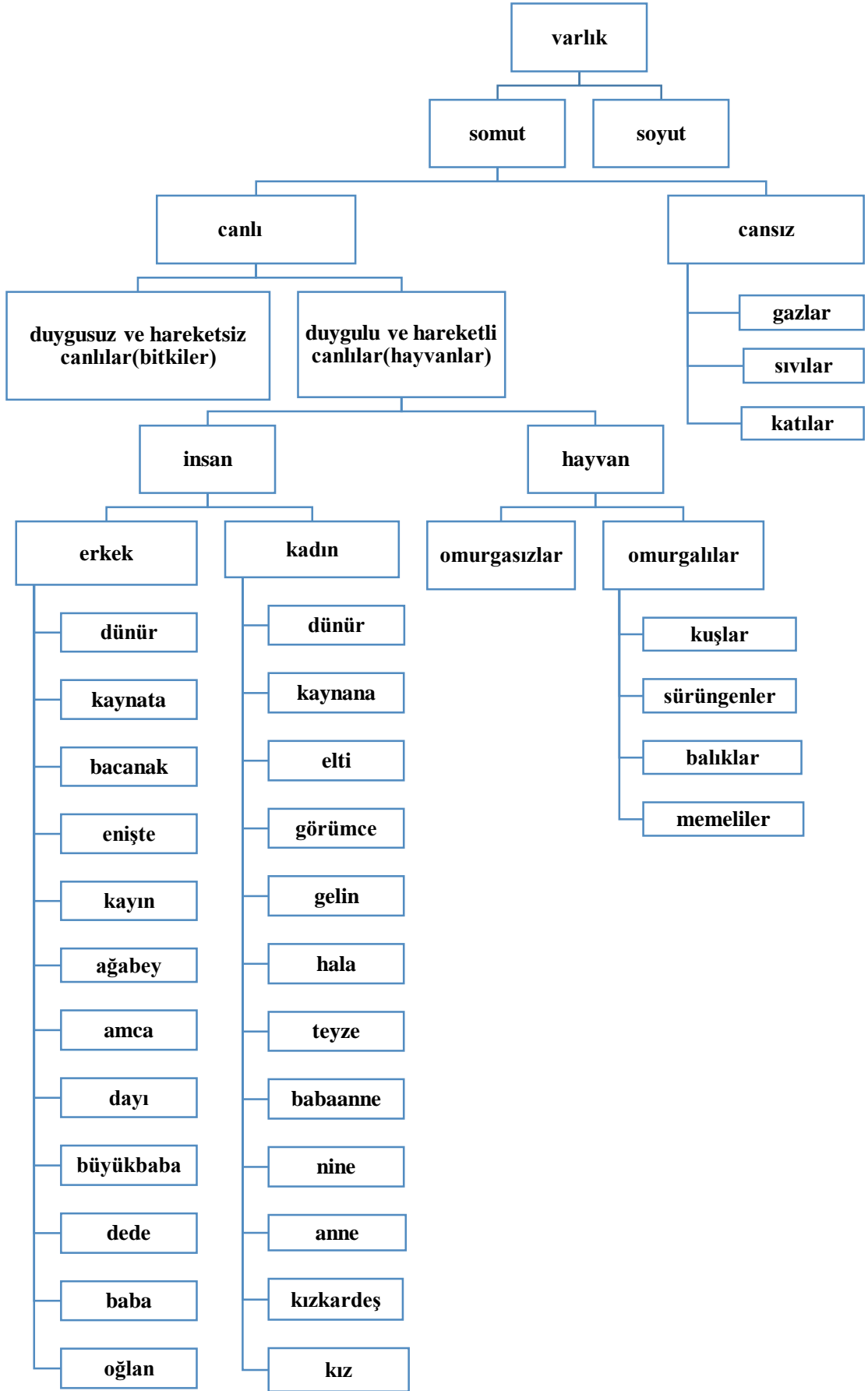
Ad terimiyle ilgili öne çıkan gramer tanım ve açıklamaları böyle olmakla beraber dilbilim terimi olarak adın tanımı ise Türkçe dilbilim sözlüklerinde şu şekilde yer almıştır:

"Ad (noun) *biçimbilim*, sözdizim çekim özellikleri bakımından durum, iyelik, nicelik (tekil/ çoğul/ çift) ekleri gibi ulam belirleyici eklerle çekilebilen, tümce içinde belli bir dağılımı olan ve

belli sözdizimi işlevlerini (özne, tümleç, nesne gibi) yerine getiren sözcük ulamının üyesi” (İmer, Kocaman ve Özsoy 2011: 12).

“Geleneksel dilbilgisinde varlıklarla nesnelere, eylemlere, duygulara, niteliklere, görüngülere, vb. gösteren sözcük. Dağılımsal dilbilimde, belirleyiciler sınıfından bir biçimbirimden sonra gelen ve onunla birlikte bir ad dizimi oluşturan biçimbirim. Üretici dilbilimde, ad ulamının egemen olduğu yalancı bir simgenin yerini alabilen biçimbirim” (Vardar, 2002: 12).

Adların neredeyse bütün tanımlarında varlığı ifade eden sözcük açıklaması geçmekte ve varlık kavramı içinde canlı, cansız; soyut, somut nesnelere ve bunların cinsleri, türleri, familyaları ve bireyleri akla gelmektedir (Ediskun 1999: 104). İsim kavramının oluşumunu anlamak adına Ediskun’un oluşturduğu varlık şeması aşağıda sunulmuştur:

Semantik Açıdan Adlar

Türkçe Sözlük'te "Canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, çeşitli durumları bildiren kelime, isim". Zeynep Korkmaz'a göre, "Evrendeki canlı cansız bütün varlıkları, insan tasavvurundaki somut ve soyut bütün kavramları, tek tek ya da tür olarak karşılayan sözcüklerdir". Muharrem Ergin'e göre, "Canlı cansız bütün varlıkları ve mefhumları tek tek veya cins cins karşılayan; varlıkların ve mefhumların adları olan kelimelerdir". Doğan Aksan'a göre, "Evrendeki bütün canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, durumları, bütün bunların birbirleriyle olan ilgilerini karşılayan sözcüklerdir". Berke Vardar'a göre, "1. Geleneksel dil bilgisinde varlıklarla nesnelere, eylemlere, duygulara, niteliklere, görüngülere, vb. gösteren sözcük. 2. Dağılımsal dilbilimde, belirleyiciler sınıfından bir biçim- birimden sonra gelen ve onunla birlikte bir ad dizimi oluşturan biçimbirim. 3. Üretici dilbilimde, ad ulamının egemen olduğu yalancı bir simgenin yerini alabilen biçimbirim". Kısacası varlıklara tam olarak nasıl verildiği bilinmeyen, sözlüksel kütüğümüzde varlıkların karşılığı olarak anlamlandırılan temel sözcük türlerinden biridir. Dilin nesnelere, eylemlere, kavramlara, her şeye bir isim vererek başladığı düşünülürse isimler, dilin ana gövdesini oluşturmaktadır (Demirci: 2017, 22).

Adlar, görev ve anlamlarına göre; somut, soyut, özel ad ve tür (cins) adı, yapılarına göre; yalın, türemiş ve bileşik olarak bölümlere ayrılmaktadır.

Morfolojik Açıdan Adlar

Adlar tek başlarına anlam taşıyabilirler de tümce oluşturabilmesi için bazı ekler alması gerekir. Bu ekler *çekim ekleri* olarak adlandırılır. Çekim ekleri ikiye ayrılır. Adlara gelenlere *ad çekim eki*; fiillere gelenlere de *eylem çekim eki* denir. İşte adlar, çekimlenebilen sözcük türüdür. Çekimlenmiş bir ad bitmişlik gösterir. Çekimlenme durumu da işlevine göre değişir. Adlara gelen yapım ekleri yeni bir kelime türetirken, çekim ekleri yeni kelime türetmez sadece tümce içerisinde adı işleme sokar. Bu çekim ekleri *çokluk, iyelik, soru ve hal(durum)* ekleridir. Türkçede bazı sözcük türleri, ad çekim eklerinden birini alarak ad işlevinde görev alabilir.

- *Yeşili* sevmem. (Sıfat)
- *Dışarda* oturuyormuş. (Belirteç)
- Senin *gibisine* de bu yakışır. (İlgeç)
- *Eeesi* böyle işte! (Ünlem)

Sentaks Açısından Adlar

Adlar, tümcede özne, nesne, belirtecimsi ve yüklem olarak bulunabilirler.

Özne

- *Savaş Hoca*, öğrencilere Türkçe dersi veriyor.
- *Öğrenciler*, sınavdan sonra kendi aralarında bir eğlence düzenlemişler.

Nesne: Yalın ya da belirtme durumu alan adlar, yüklem anlamını tamamlayarak nesne olurlar.

- *Klimayı* açamadığım için seni çağırdım.
- Havadaki sis, bütün *şehri* kaplamıştı.

Tümcede ad durum eklerinden çıkma, kalma ve yönelme eklerini alan adlar, dolaylı tümleş olarak da bulunabilir.

- *Dünyada*, bir tek temiz adam kalmadığına inanmaya başlıyordum.
- Her şey seninle güzel *yolda* yürümek bile.

Belirtecimsi: İşlev olarak belirteç görevi gören her öge belirtecimsi olarak ele alınır.

- Sınavlarınız *28 Aralık'ta* yapılacak.
- *Gelecek hafta* ödevi teslim etmek zorundayız.

Yüklem: Adlar, ek eylem olarak tümcede yüklem olarak da bulunabilir.

- İnsanlar birbirini sevmek zorunda değil ama saygı göstermek *zorundadır*.
- Hoşgörü; göremeyenlerin ve duyamayanların da hissedebileceği bir *dildir*.